

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Πολιτικά, Γ 6.3-4, 1281a39-b10

Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων ἔστω τις ἕτερος λόγος· ὅτι δὲ δεῖ κύριον εἶναι μᾶλλον τὸ πλῆθος ἢ τοὺς ἀρίστους μὲν ὀλίγους δέ, δόξειεν ἂν λέγεσθαι καὶ τιν' ἔχειν ἀπορίαν τάχα δὲ κἂν ἀλήθειαν. Τοὺς γὰρ πολλούς, ὧν ἕκαστός ἐστιν οὐ σπουδαῖος ἀνὴρ, ὅμως ἐνδέχεται συνελθόντας εἶναι βελτίους ἐκείνων, οὐχ ὡς ἕκαστον ἀλλ' ὡς σύμπαντας, οἷον τὰ συμφορητὰ δεῖπνα τῶν ἐκ μιᾶς δαπάνης χορηγηθέντων· πολλῶν γὰρ ὄντων ἕκαστον μῶριον ἔχειν ἀρετῆς καὶ φρονήσεως, καὶ γίνεσθαι συνελθόντων, ὥσπερ ἓνα ἄνθρωπον τὸ πλῆθος, πολύποδα καὶ πολύχειρα καὶ πολλὰς ἔχοντ' αἰσθήσεις, οὕτω καὶ περὶ τὰ ἦθη καὶ τὴν διάνοιαν. Διὸ καὶ κρίνουσιν ἄμεινον οἱ πολλοὶ καὶ τὰ τῆς μουσικῆς ἔργα καὶ τὰ τῶν ποιητῶν· ἄλλοι γὰρ ἄλλο τι μῶριον, πάντα δὲ πάντες.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Πολιτικά, Δ 4.2-3, 1291b30-39

Δημοκρατία μὲν οὖν ἐστὶ πρώτη μὲν ἢ λεγομένη μάλιστα κατὰ τὸ ἴσον. Ἴσον γὰρ φησὶν ὁ νόμος ὁ τῆς τοιαύτης δημοκρατίας τὸ μηδὲν μᾶλλον ὑπερέχειν τοὺς ἀπόρους ἢ τοὺς εὐπόρους, μηδὲ κυρίους εἶναι ὅποτερουσοῦν, ἀλλ' ὁμοίους ἀμφοτέρους. Εἶπερ γὰρ ἐλευθερία μάλιστ' ἐστὶν ἐν δημοκρατία, καθάπερ ὑπολαμβάνουσί τινες, καὶ ἰσότης, οὕτως ἂν εἴη μάλιστα, κοινωνούντων ἀπάντων μάλιστα τῆς πολιτείας ὁμοίως. Ἐπεὶ δὲ πλείων ὁ δῆμος, κύριον δὲ τὸ δόξαν τοῖς πλείοσιν, ἀνάγκη δημοκρατίαν εἶναι ταύτην. Ἐν μὲν οὖν εἶδος δημοκρατίας τοῦτο.

ΘΕΜΑΤΑ

A1.α. Με ποιες εκφράσεις φανερώνεται η διστακτικότητα στο ύφος του Αριστοτέλη στην πρώτη περίοδο της πρώτης παραγράφου «Περὶ μὲν οὖν... κἂν ἀλήθειαν»;

Μονάδες 5

A1.β. Γιατί κατά τη γνώμη σας συμβαίνει αυτό;

Μονάδες 5

B1. Ποια είναι η κυρίαρχη θέση την οποία υποστηρίζει ο Αριστοτέλης στην πρώτη παράγραφο του κειμένου αναφοράς; Με ποια αποδεικτικά μέσα την υποστηρίζει;

Μονάδες 10

B2. Ποια είναι τα θεμελιώδη γνωρίσματα της Δημοκρατίας με βάση τη δεύτερη παράγραφο του κειμένου αναφοράς; Με ποια εκφραστικά μέσα αποδίδονται;

Μονάδες 10

B3. Να συμπληρώσετε τα κενά με τις κατάλληλες λέξεις.

A. Μητέρα του Πλάτωνα ήταν η _____. Αδελφός της ήταν ο _____.

B. Μετά το _____ ταξίδι του Πλάτωνα στην Κάτω Ιταλία και στη Σικελία κινδύνεψε να πουληθεί ως δούλος στην _____.

Γ. Ο Αριστοτέλης έμεινε στη Μακεδονία ως το _____ π.Χ. Με την επιστροφή του στην Αθήνα αρχίζει η _____ περίοδος της φιλοσοφικής του δραστηριότητας.

Δ. Ο _____ ίδρυσε σχολή με στόχο να προβάλει τις διδασκαλίες του Αριστοτέλη. Η σχολή αυτή πήρε το όνομα _____.

Ε. Ο όρος ευδαιμονία είχε μία περίεργη σημασιολογική εξέλιξη. Στον _____ αναφέρεται “ευδαιμονία ψυχής και κακοδαιμονία” και στον _____ “ἦθος ἀνθρώπων δαίμων”.

Μονάδες 10

B4.α. Να δώσετε την ετυμολογία των λέξεων: ἀλήθειαν, ἀπορίαν, συμφορητά, ἀρετῆς, διάνοιαν.

Μονάδες 5

B4.β. Για καθεμία από τις ακόλουθες λέξεις να γράψετε μία ομόρριζη (απλή ή σύνθετη) κι έπειτα να σχηματίσετε μία περίοδο λόγου με αυτή: δημοκρατία, ὑπερέχειν, φησίν, ἔστιν, ὑπολαμβάνουσιν.

Μονάδες 5

B5. Να παρουσιάσετε τις διαφορές που εντοπίζονται στα χαρακτηριστικά του δημοκρατικού πολιτεύματος όπως αυτά παρουσιάζονται στο κείμενο αναφοράς και στο ακόλουθο απόσπασμα.

Μονάδες 10

Απ' τη μεριά του πάλι ο Μεγάβυξος προέτρεπε να εγκαταστήσουν ολιγαρχικό πολίτευμα, λέγοντας τα εξής: «Τα όσα είπε ο Οτάνης, για να καταλύσει τη μοναρχία, ας θεωρηθούν και δικά μου λόγια· όμως, με τα όσα μας παρακίνησε να παραδώσουμε την εξουσία στο πλήθος, δεν πέτυχε το στόχο μας, την καλύτερη γνώμη· γιατί η εκχυδαϊσμένη μάζα είναι το πιο ανόητο και το πιο αλαζονικό πράγμα του κόσμου. Και βέβαια, άνθρωποι που παν να γλιτώσουν από την αλαζονεία του μονάρχη, είναι εντελώς απαράδεχτο να πέσουν στην αλαζονεία του ασύδοτου όχλου. Γιατί ο πρώτος έχει επίγνωση του τι κάνει, ενώ το πλήθος ούτε καν έχει επίγνωση· γιατί πώς θα μπορούσε να έχει επίγνωση κάποιος που ούτε διδάχτηκε ούτε έμαθε κάτι καλό που ν' ανταποκρίνεται στις ανάγκες του, και πέφτοντας με τα μούτρα παρασέρνει, σαν ξεχειλισμένος χείμαρρος, τις δημόσιες υποθέσεις, απερίσκεπτα; Λοιπόν, ας κυβερνηθούν δημοκρατικά αυτοί που θέλουν το κακό των Περσών, εμείς όμως, αφού, ύστερ' από επιλογή ανάμεσα στους πρώτους και καλύτερους σχηματίσουμε συλλογική ηγεσία, σ' αυτή να παραχωρήσουμε την εξουσία· γιατί ανάμεσα σ' αυτούς θα είμαστε κι εμείς οι ίδιοι, κι είναι λογικό οι καλύτεροι άντρες να παίρνουν τις καλύτερες αποφάσεις». Αυτή τη γνώμη λοιπόν εξέθεσε ο Μεγάβυξος.

Τρίτος ο Δαρειός δήλωσε τη γνώμη του λέγοντας: Εγώ νομίζω ότι όσα είπε ο Μεγάβυξος εν σχέσει με τον δημόν ορθώς τα είπε, δεν τα είπε όμως ορθά τα περί ολιγαρχίας. Υπάρχουν δηλαδή προ ημών τρία είδη πολιτευμάτων, και αν υποτεθη ότι όλα είναι αρίστα, ήτοι δημοκρατία αρίστη και ολιγαρχία και μοναρχία αρίστη. Λέγω ότι η τελευταία είναι κατά πολύ ανωτέρα και τούτο διότι τίποτε δεν ημπορή καλύτερον από την αρχήν ενός ανδρός αρίστου. Πρώτον διότι με την αρίστην του φρόνησιν ημπορεί να κυβερνά ωραία το πλήθος και κατ' αυτόν τον τρόπον κυρίως ημπορούν να μένουν μυστικά τα σχέδια κατά τινος εχθρού. Ενώ εις την ολιγαρχίαν, όταν πολλοί προσφέρουν τας υπηρεσίας των δια το κοινόν καλόν, συνήθως γεννώνται μίση προσωπικά. Ο καθένας δηλαδή θέλει να είναι κορυφαίος και να επικρατεί η γνώμη του και έτσι δημιουργούνται μεταξύ των μεγάλοι έχθραι και απ' αυτάς προέρχονται στάσεις, από τας στάσεις φόνου, και από τους φόνους καταντούν εις την μοναρχίαν, και με τούτο αποδεικνύεται πόσον ανωτέρα είναι η μοναρχία. Όταν πάλι κυβερνά ο δήμος, αδύνατον να μη εισχωρήση η διαφθορά. Όταν λοιπόν εισχωρήση η διαφθορά εις

τα κοινά, δεν γεννώνται μίσση μεταξύ των κακών, τουναντίον στενοί φιλικοί δεσμοί· διότι εκείνοι που βλέπουν τα κοινά το κάνουν συνεννοημένοι, όλοι μαζί. Και εξακολουθούν τέτοια πράγματα έως ότου παρουσιαστή ένας προστάτης του δήμου και σταματήσει αυτά τα αίσχη· αυτόν τον άνθρωπον προπαντός θαυμάζει ο δήμος και θαυμαζόμενος εκείνος παρουσιάζεται εις την πραγματικότητα ως μονάρχης· και από το παράδειγμα τούτου καταφαίνεται ότι το άριστον πολίτευμα είναι η μοναρχία. Και δια να τα συνοψίσω όλα με δύο λόγια, από πού μας ήρθε η ελευθερία; Ποιος μας την έδωσε; Ποιο από όλα, η δημοκρατία, η ολιγαρχία, ή η μοναρχία; Έχω λοιπόν την γνώμη, μια που οφείλομεν την ελευθερίαν μας εις ένα άνθρωπον να διατηρήσωμεν το ίδιο το πολίτευμα και εκτός τούτου να μη καταργήσωμεν πατροπαράδοτους νόμους που είναι τόσο καλοί, γιατί αυτό δεν είναι καλό πράγμα».

Ηροδότου Ιστορία III 81-82

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A1.α. Στην πρώτη περίοδο της πρώτης παραγράφου ο Αριστοτέλης διατυπώνει τη θέση ότι την εξουσία πρέπει να ασκεί το πλήθος («ὅτι δὲ δεῖ... κἂν ἀλήθειαν»). Την άποψη αυτή διατυπώνει με επιφύλαξη, η οποία επιβεβαιώνεται από τις ακόλουθες γλωσσικές επιλογές:

- μάλλον
- δυνητική ευκτική (δόξειεν ἂν)
- ἐνδέχεται
- ἔχειν ἀπορίαν
- τάχα
- κἂν ἀλήθειαν

A1.β. Η επιφυλακτικότητα του Αριστοτέλη έγκειται στο γεγονός πως διαβλέπει στη διακυβέρνηση από το πλήθος και αρνητικά στοιχεία πέρα από θετικά. Μάλιστα δεν είναι τυχαίο ότι αντιπαραβάλλει την διακυβέρνηση από το πλήθος με την αριστοκρατία, η οποία σαφώς φαντάζει μία επιθυμητή μορφή διακυβέρνησης σε σχέση με την ολιγαρχία. Ωστόσο, είναι σαφές πως παρατηρείται μια αποκλιμάκωση της αμφισβήτησης της δυνατότητας του πλήθους να κυβερνήσει, μιας και την πιθανολογική αρχική του θέση («δόξειεν ἂν λέγεσθαι») διαδέχεται η συνειδητοποίηση της δυσκολίας («ἔχειν ἀπορίαν») και τελικά η πιθανότητα της αλήθειας («τάχα δὲ κἂν ἀλήθειαν»). Η διστακτικότητα του Αριστοτέλη σχετίζεται φυσικά και με το επιστημονικό του

ήθος και την πεποίθησή του πως δεν είναι δυνατόν να διατυπώσει με απόλυτη βεβαιότητα τις θέσεις του χωρίς να έχει εξετάσει αναλυτικά τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα κάθε πολιτεύματος.

B1. Στο Γ' βιβλίο των Πολιτικών του ο Αριστοτέλης εστιάζει στη μελέτη του πολιτεύματος δίνοντας έμφαση σε όσα εμφανίστηκαν στην ιστορία της Αθήνας κατηγοριοποιώντας τα με βασικό κριτήριο τον τρόπο με τον οποίο κατανέμεται η εξουσία ανάμεσα στα μέρη που τη συγκροτούν και ανάλογα με τα συμφέροντα στα οποία αποβλέπει η άσκηση της. Προχωρώντας διερευνά και ένα άλλο ζήτημα: Ποιος πρέπει να έχει και να ασκεί την εξουσία στην πόλη.

Στο πλαίσιο της διερεύνησης ο Αριστοτέλης επιχειρηματολογεί υπέρ της άποψης ότι κυρίαρχο στην πολιτική κοινότητα πρέπει να είναι το πλήθος των πολιτών και όχι οι λίγοι άριστοι, διότι το πολιτικό σώμα των πολλών είναι ανώτερο από τους λίγους και άριστους. Στην πολιτική ζωή το ποιος είναι κύριος, το ποιος δηλαδή έχει και ασκεί την εξουσία, καθορίζει τη μορφή του πολιτεύματος. Ο Αριστοτέλης υπερασπίζεται ως αποτελεσματικότερη την άσκηση της εξουσίας από τους πολλούς. Θεωρεί ότι η λαϊκή κυριαρχία μπορεί να εξασφαλίσει καλύτερα τους στόχους της συλλογικής ευτυχίας συγκριτικά με τις περιπτώσεις που την εξουσία έχει ένας μονάρχης ή βασιλιάς ή οι ολίγοι ευγενείς ή πλούσιοι.

Παρουσιάζοντας τα θετικά στοιχεία αυτής της άποψης θέτει υπό εξέταση την αθροιστική θεωρία, στην οποία στηρίζεται η αρχή της πλειοψηφίας. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι, αν η εξουσία βρίσκεται στα χέρια των πολλών, αποτελεί ασφαλώς αρνητικό στοιχείο το γεγονός ότι δεν μπορεί το κάθε επιμέρους άτομο να είναι ένας αξιόλογος άνθρωπος, να έχει εξαιρετικές αρετές και ικανότητες. Ωστόσο, το μειονέκτημα αυτό υπερκαλύπτεται, καθώς το σύνολο των πολιτών είναι ανώτερο από κάθε επιμέρους αξιόλογο άτομο, αφού τα μόρια αρετής και φρόνησης που διαθέτει καθένας πολίτης αθροίζονται. Αθροιστικά η αρετή και η φρόνηση των πολλών μπορεί να αποδειχτεί αποτελεσματικότερη από τη συνολική αρετή των λίγων.

Τα μέσα με τα οποία επιχειρεί να υποστηρίξει τη θέση αυτή στηρίζονται σε αναλογικές και κοινωνιολογικές παρατηρήσεις. Έτσι, εισάγει (οἷον τὰ συμφορητὰ δείπνα τῶν ἐκ μιᾶς δαπάνης χορηγηθέντων) το εμπειρικό παράδειγμα των δείπνων που πραγματοποιούνται με τη συνδρομή πολλών και τα οποία κατά γενική ομολογία είναι πλουσιότερα από εκείνα που τα αναλαμβάνει ένας χορηγός. Τα συμφορητὰ δείπνα αφορούν τη συνεστίαση

πολιτών, κατά την οποία ο καθένας φέρνει στο τραπέζι τη συνεισφορά του σε τρόφιμα και ποτά. Καθώς η λέξη δεν συναντάται σε άλλο συγγραφέα πριν από τον Αριστοτέλη, φαίνεται να είναι δικό του δημιούργημα. Στην προϋπάρχουσα λέξη φορητός (φέρω + -τός, ρηματικό επίθετο) ο φιλόσοφος πρόσθεσε την πρόθεση σύν, για να δηλώσει κάτι που γίνεται με τη συνεισφορά πολλών. Εξίσου πιθανό είναι να παρήγαγε ο Αριστοτέλης το ρηματικό επίθετο συμφορητός από το ρήμα συμφορῶ/οὔμαι: συνάγω, συναθροίζω.

Συνεχίζοντας την αποδεικτική διαδικασία ο Αριστοτέλης αντλεί μια αναλογία από τον χώρο της μυθολογίας στην οποία παρομοιάζει το πολιτικό σώμα των πολλών με έναν άνθρωπο που έχει πολλά πόδια, χέρια και αισθήσεις και κατά προέκταση είναι πιο ικανός(ὥσπερ ἕνα ἄνθρωπον τὸ πλῆθος, πολὺποδα καὶ πολὺχειρα καὶ πολλὰς ἔχοντ' αἰσθήσεις). Καθώς ο καθένας διαθέτει ένα μόριο αρετής και φρόνησης, αν όλοι μαζί οι πολίτες ενώσουν τις δυνάμεις και τις ικανότητές τους, τότε θα ενεργούν σαν ένας άνθρωπος που έχει εξαιρετική αρετή και εξυπνάδα, δηλαδή διαθέτει πολλές σωματικές, ηθικές και πνευματικές ικανότητες.

Η τρίτη τεκμηρίωση προέρχεται από τον χώρο της τέχνης (Διὸ καὶ κρίνουσιν ἄμεινον οἱ πολλοὶ καὶ τὰ τῆς μουσικῆς ἔργα καὶ τὰ τῶν ποιητῶν). Στους δραματικούς και μουσικούς αγώνες οι απλοί, μη ειδήμονες άνθρωποι θεωρούνται ικανοί ως σύνολο να κρίνουν καλύτερα από τους ειδικούς. Οι ικανότητες δηλαδή των επιμέρους ατόμων που απαρτίζουν ένα πλήθος επιμερίζονται στην εξέταση των διαφόρων λεπτομερειών του κρινόμενου έργου και στο τέλος αθροίζονται κατά κάποιον τρόπο, με αποτέλεσμα όλοι μαζί να κρίνουν το έργο στο σύνολό του.

Με λίγα λόγια, μπορεί ένα ή λίγα άτομα να βρίσκονται σε ανώτερο πνευματικό και ηθικό επίπεδο από τον «μέσο όρο», ωστόσο οι πολλοί ως σύνολο ασκούν την εξουσία ωφελιμότερα από τον έναν ή τους λίγους και πολύ αξιόλογους πολίτες, γιατί συνολικά διαθέτουν πολλαπλάσια αρετή και εξυπνάδα.

B2. Ο Αριστοτέλης αφού διερεύνησε το θέμα της άσκησης της εξουσίας από το πλήθος, εξετάζει τη δημοκρατία, το πολίτευμα στο οποίο η ισχύς και η κυριαρχία (κράτος) ανήκει στον πολύ λαό (δήμον), δηλαδή στην πλειονότητα των φτωχότερων τμημάτων του πληθυσμού σε διάκριση προς τους όλιγους, τους πλουσιότερους πολίτες. Εκδοχές και ποιότητες δημοκρατίας υπάρχουν πολλές, ανάλογα με τον τρόπο λήψης των αποφάσεων, την ισχύ των νόμων κ.λπ. Στο

κείμενο αναφοράς περιγράφεται η ανώτερη και πιο σημαντική από αυτές, αυτή που έχει ως κύριες (αλλά όχι μοναδικές) αξίες την ελευθερία και την ισότητα, τη διασφαλισμένη από τον νόμο.

Πιο συγκεκριμένα, ο Σταγειρίτης θεωρεί την ισότητα (τὸ ἴσον/ ἰσότης) αρχή που διασφαλίζει τη σωτηρία της πόλης, την ταυτίζει με τη δικαιοσύνη και την ανάγει σε διαρκές και υπέρτατο ζητούμενο μιας δημοκρατικής πολιτείας. Η ισότητα αυτή που κατοχυρώνεται από τον νόμο (Ἴσον γάρ φησιν ὁ νόμος), αφορά κυρίως τη νομή της εξουσίας μεταξύ ἀπόρων και εὐπόρων. Στο πλαίσιο του αδιαμφισβήτητου ρεαλισμού του, θεωρεί δεδομένη την ύπαρξη οικονομικών ανισοτήτων (πλούσιοι, φτωχοί). Γνωρίζει, επίσης, ότι οι οικονομικές διαφορές μεταξύ των πολιτών τείνουν συχνά να διερυνθούν και σε κοινωνικές ή και πολιτικές διαφορές. Ἐτσι, διαβλέπει τον κίνδυνο μιας αντιπαλότητας για την υπεροχή και την εξουσία. Οι πλούσιοι θα βασιστούν στις δυνατότητες που τους δίνει το χρήμα, προκειμένου να κυριαρχήσουν μέσα στην πόλη οι φτωχοί θα βασιστούν στην αριθμητική τους υπεροχή, προκειμένου να έχουν αυτοί την υπεροχή. Μπροσ σε αυτή την ένταση ο φιλόσοφος διαβλέπει ότι η δημοκρατία θα κινηθεί προς την κατεύθυνση της μεσότητας, που εδώ συμπίπτει με την πολιτική ισότητα και τη δικαιοσύνη. Ἐτσι, ὅλοι οι πολίτες, πλούσιοι και φτωχοί, έχουν εξίσου τη δυνατότητα να συμμετέχουν στη διακυβέρνηση και στα αξιώματα(κοινωνούντων ἀπάντων).

Η βασική δημοκρατική αρχή της ισότητας συμπληρώνεται με την προσθήκη της αρχής της ελευθερίας (ἐλευθερία μάλιστ' ἔστιν ἐν δημοκρατία). Η ελευθερία είναι χαρακτηριστικό της δημοκρατίας, ὄχι μόνο με το νόημα ὅτι στο πολίτευμα αυτό μπορεί κανείς να ζει ὡς βούλεται (γνώρισμα του δούλου είναι τὸ ζῆν μὴ ὡς βούλεται), ἀλλά και με το νόημα ὅτι στο πολίτευμα αυτό τα αξιώματα προορίζονται για ὅλους τους πολίτες. Βάσει αυτής της αρχής συμμετέχουν ὅλοι οι πολίτες, χωρίς διακρίσεις και αποκλεισμούς, στην άσκηση της εξουσίας, δικαίωμα που κατοχυρώνεται από την αρχή της πλειοψηφίας.

Μάλιστα, επαναλαμβάνει για λόγους ἔμφασης σε παραπλήσιες μορφές τις λέξεις που παραπέμπουν στα θεμελιώδη γνωρίσματα αυτού του πολιτεύματος: την πολιτική κυρίως ισότητα ((τὸ ἴσον/ ἰσότης), την ἔλλειψη διακρίσεων και την ισότιμη πρόσβαση στην εξουσία (ὁμοίως, ὁμοίους), την αρχή της πλειοψηφίας (πλείων, πλείοσιν).

Η διερεύνηση που επιχειρεί ο Αριστοτέλης στο πρώτο εἶδος της δημοκρατίας αποκτά μεγαλύτερο βάθος με την προσθήκη ενός υποθετικού

συλλογισμού που έχει ως προκειμένη την υποθετική πρόταση – υπόθεση (Εἴπερ γὰρ ἐλευθερία μάλιστα ἔστιν ἐν δημοκρατία, καθάπερ ὑπολαμβάνουσί τινες, καὶ ἰσότης) και ως συμπέρασμα την κύρια πρόταση – απόδοση (οὕτως ἂν εἴη μάλιστα, κοινωνούντων ἀπάντων μάλιστα τῆς πολιτείας ὁμοίως). Η χρήση του υποθετικού λόγου και της δυνητικής ευκτικής (ἂν εἴη) καθώς και η προσθήκη της παραβολικής πρότασης (καθάπερ ὑπολαμβάνουσί τινες) μαρτυρούν τη μετριοπάθεια και τις προσωπικές του επιφυλάξεις απέναντι σε αυτή την πρώτη μορφή δημοκρατίας.

B3.

A. Περικτιόνη, Χαρμίδης

B. πρώτο, Αίγινα

Γ. 335 π.Χ., τρίτη

Δ. Θεόφραστος, Περίπατος

E. Δημόκριτο, Ηράκλειτο

B4.α.

ἀλήθειαν: ἀ + λανθάνω

ἀπορίαν: ἀ + πόρος

συμφορητά: σύν + φέρω, συμφορῶ/συμφοροῦμαι

ἀρετῆς: ἀραρίσκω

διάνοιαν: διά + νοοῦμαι

B4.β.

δημοκρατία: κραταιός

Ο Μέγας Αλέξανδρος κατόρθωσε να ιδρύσει μια κραταιά αυτοκρατορία που έμεινε στην παγκόσμια ιστορία.

ὑπερέχειν: μέθεξη

Η προσέγγιση μεγάλων εννοιών στη φιλοσοφία ή στη θρησκεία απαιτεί τη μέθεξη του ενδιαφερομένου.

φησίν: φημολογία

Ο πρωθυπουργός με τις δηλώσεις του έδωσε τέλος στις φημολογίες περί πρόωρων εκλογών.

ἔστιν: ουσία

Ο ανταποκριτής δεν απέδωσε πιστά την ουσία της συζήτησης

ὑπολαμβάνουσιν: θρησκόληπτος

Στα επεισόδια πρωτοστάτησαν θρησκόληπτοι πολίτες που πίστευαν ότι η ταινία είναι βλάσφημη.

B5. Στο κείμενο αναφοράς και στο δοθέν παράλληλο κείμενο παρουσιάζονται δύο εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις σχετικά με τα χαρακτηριστικά του δημοκρατικού πολιτεύματος. Παρόλο που για τον Αριστοτέλη το ιδανικό, το κατεξοχήν πολίτευμα είναι η Πολιτεία, αναγνωρίζει στη δημοκρατία πλήθος θετικών. Από την άλλη στο παράλληλο κείμενο η δημοκρατία αναγνωρίζεται ως πολίτευμα κατώτερο τόσο της ολιγαρχίας όσο και της μοναρχίας.

Στο απόσπασμα των πολιτικών η Αριστοτελική θέση υπέρ μίας δημοκρατικής διακυβέρνησης προβάλλεται ήδη από τη θέση ότι το πλήθος είναι προτιμότερο από τους άριστους. Στην πολιτική ορολογία της αρχαίας Αθήνας ο όρος πλήθος δηλώνει τον δήμον, τη μεγάλη πλειονότητα του λαού, το σύνολο των πολλών και φτωχότερων πολιτών. Ο δήμος συγκρούεται πολιτικά με τους ολίγους ή άριστους, δηλαδή τους πλουσιότερους πολίτες που κατά κανόνα έχουν και ευγενική καταγωγή. Όταν η εξουσία ανήκει στο πλήθος, το πολίτευμα χαρακτηρίζεται δημοκρατία. Όταν η εξουσία ανήκει στους λεγόμενους άριστους, το πολίτευμα χαρακτηρίζεται αριστοκρατία. Τη δομική σύνδεση της πλειονότητας των πολιτών με το δημοκρατικό πολίτευμα την ονομάζουμε σήμερα «αρχή της πλειοψηφίας». Αυτή ήταν η θεμελιώδης αρχή της άμεσης αθηναϊκής δημοκρατίας. Στην πρώτη παράγραφο διατυπώνεται η θέση «κύριον εἶναι μᾶλλον τὸ πλήθος». Κύριος είναι όποιος έχει εξουσία ή κυριότητα. Στην πολιτική ζωή το ποιος είναι κύριος, το ποιος δηλαδή έχει και ασκεί την εξουσία, καθορίζει τη μορφή του πολιτεύματος. Ο Αριστοτέλης υπερασπίζεται ως αποτελεσματικότερη την άσκηση της εξουσίας από τους πολλούς. Θεωρεί ότι η λαϊκή κυριαρχία μπορεί να εξασφαλίσει καλύτερα τους στόχους της συλλογικής

ευτυχίας συγκριτικά με τις περιπτώσεις που την εξουσία έχει ένας μονάρχης ή βασιλιάς ή οι ολίγοι ευγενείς ή πλούσιοι.

Η υπεράσπιση μίας διακυβέρνησης από το πλήθος προετοιμάζει το έδαφος για την παρουσίαση των χαρακτηριστικών του πρώτου είδους δημοκρατίας, το οποίο αναγνωρίζει ως ανώτερο ο Σταγειρίτης. Ως δημοκρατία ορίζει το πολίτευμα στο οποίο η ισχύς και η κυριαρχία (κράτος) ανήκει στον πολύ λαό (δήμον), δηλαδή στην πλειονότητα των φτωχότερων τμημάτων του πληθυσμού σε διάκριση προς τους ολίγους, τους πλουσιότερους πολίτες. Σταδιακά η λέξη δήμος έφτασε να σημαίνει και το σύνολο των ελευθέρων πολιτών μιας πόλης που είχε δημοκρατία. Ο Αριστοτέλης χαρακτηρίζει τη δημοκρατία παρέκβασιν (ατελή και υποδεέστερη μορφή) του ορθού πολιτεύματος που ο ίδιος ονομάζει πολιτεία (Πολιτικά 1279a28-31): «Όταν ασκούν την εξουσία ο ένας ή οι ολίγοι ή οι πολλοί αποβλέποντας στο κοινό συμφέρον, τότε τα πολιτεύματα αυτά υποχρεωτικά είναι ορθά. Αντίθετα είναι “παρεκβατικά”, όταν η άσκηση της εξουσίας αποβλέπει στο ατομικό συμφέρον του ενός ή των λίγων ή των πολλών». Τόσο η πολιτεία όσο και η δημοκρατία κυβερνώνται με βάση την αρχή της πλειοψηφίας: η διαφορά τους έγκειται στο ότι η πολιτεία μεριμνά για το συμφέρον του συνόλου των πολιτών, ενώ η δημοκρατία για το πλήθος, την πλειονότητά τους.

Στη δεύτερη παράγραφο παρουσιάζει με τρόπο αναλυτικό τα βασικά γνωρίσματα του πολιτεύματος αυτού, για να αναδείξει την αξία του. Ως πρώτο γνώρισμα αναφέρεται η ισότητα («ή λεγομένη μάλιστα κατά τὸ ἴσον»), η οποία συνδέεται στενά με τη λειτουργία του νόμου και την αρχή της ισονομίας («Ἴσον γὰρ φησίν... ἀμφοτέρους»). Ως ισότητα νοείται κυρίως η πολιτική ισότητα. Ο Σταγειρίτης θεωρεί την ισότητα αρχή που διασφαλίζει τη σωτηρία της πόλης (Πολιτικά 1261a30-31), την ταυτίζει με τη δικαιοσύνη (1280a11) και την ανάγει σε διαρκές και υπέρτατο ζητούμενο μιας δημοκρατικής πολιτείας (1284a19). Ουσιαστικά η αριστοτελική θέση αποβλέπει στην κατάργηση των ταξικών διαφοροποιήσεων μεταξύ ευπόρων και άπόρων και στην κατοχύρωση ίσων δικαιωμάτων για όλους. Πρόκειται για μια ανατρεπτική θέση που φυσικά είναι δύσκολο να εφαρμοστεί και γι αυτό διατυπώνεται και με κάποια επιφύλαξη («μᾶλλον»). Ως δεύτερο χαρακτηριστικό της δημοκρατίας θεωρεί την ελευθερία («Εἶπερ γὰρ ἐλευθερία... τῆς πολιτείας ὁμοίως»), η οποία δεν μπορεί παρά να γίνει αντιληπτή ως ατομικό δικαίωμα κάθε ανθρώπου να ζει ὡς βούλεται, αλλά και ως πολιτικό δικαίωμα όλων των πολιτών, οι οποίοι μπορούν εν μέρει να άρχονται και να άρχουν. Φυσικά, οι δούλοι δεν μπορούν να απολαύσουν ένα

τέτοιο δικαίωμα. Και στο σημείο αυτό ο Αριστοτέλης εκφράζεται με μετριοπάθεια αξιοποιώντας μία υποθετική πρόταση («εἴπερ... δημοκρατία»), την δυνητική ευκτική («ἂν εἴη») και μία παραβολική πρόταση («καθάπερ ὑπολαμβάνουσί τινες»). Ως τελευταίο γνώρισμα, το οποίο προϋποθέτει τα δύο προηγούμενα που εξασφαλίζουν την ισότιμη συμμετοχή των πολιτών στα κοινά, επισημαίνεται η αρχή της πλειοψηφίας («κύριον δὲ τὸ δόξαν τοῖς πλείοσιν»). Πρόκειται για μία αρχή που διαχρονικά συνδέεται με το δημοκρατικό πολίτευμα και ουσιαστικά αφορά την λήψη αποφάσεων με ψηφοφορία. Η επιλογή της μετοχής «τὸ δόξαν» παραπέμπει στην πολύ γνωστή φράση «ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ».

Παρά τις επιφυλάξεις του Αριστοτέλη για αυτό το είδος δημοκρατίας είναι σαφές ότι αναγνωρίζει τα οφέλη μιας δημοκρατικής διακυβέρνησης. Αντιθέτως, στο παράλληλο κείμενο αναδεικνύεται η ανωτερότητα της ολιγαρχίας από το Μεγάβυζο και η σπουδαιότητα της μοναρχίας από το Δαρείο.

Στη σύγκριση μεταξύ ολιγαρχίας και δημοκρατίας ο Μεγάβυζος προβάλλει τη θέση πως το πλήθος δεν έχει επίγνωση των πράξεών του («ενὼ το πλήθος οὔτε καν ἔχει ἐπίγνωση»), καθώς είναι απαίδευτο και δρα παρορμητικά («οὔτε διδάχτηκε... ἀπερίσκεπτα»). Μάλιστα θεωρεί ότι μια δημοκρατική διακυβέρνηση θα σημάνει την καταστροφή των Περσών. Η αντίθεση με την αριστοτελική θέση για τη σημασία της αρχής της πλειοψηφίας και της διακυβέρνησης ἔν μέρει ἀπὸ το σύνολο των πολιτῶν εἶναι προφανής.

Ο Δαρείος απαντώντας στον Μεγάβυζο επιχειρηματολογεῖ υπέρ της μοναρχίας συγκρίνοντας την με τα ἄλλα πολιτεύματα. Καταρχάς, υποστηρίζει πως το πλήθος χρειάζεται κυβερνήτη, υπονοώντας πως αδυνατεῖ το ἴδιο να ἀναλάβει την ἐξουσία («Πρώτον διότι με την ἀριστην του φρόνησιν... κατὰ τινος ἐχθροῦ»). Επίσης, θεωρεῖ πως στον πυρήνα της δημοκρατικής διακυβέρνησης ἐδράζεται ἡ διαφθορά, οἱ οἱοὶ οδηγεῖ στον συνασπισμὸ των φαύλων σε βάρος της δημοκρατίας («Ὅταν πάλι κυβερνά ο δῆμος... ὅλοι μαζί»). Επακόλουθο της διαφθοράς αὐτῆς εἶναι ἡ ἔλευση του μονάρχη, ο οἱοὶς προβάλλεται ως θεμελιωτῆς της ἐλευθερίας («καὶ ἐξακολουθοῦν τέτοια... ὡς μονάρχης»). Για μία ἀκόμα φορά ἡ ἀντίθεση με τις αριστοτελικές θεωρήσεις εἶναι εὐδιάκριτη. Σύμφωνα με την αριστοτελική αθροιστική θεωρία το σύνολο των πολιτῶν αθροιστικά διαθέτει ἀρετὴ καὶ φρόνηση σε μεγαλύτερο βαθμὸ ἀπὸ το κάθε μεμονωμένο άτομο. Ἐτσι το ὅλον υπερέχει του ἀτόμου («Τοὺς γὰρ πολλοὺς... βελτίους ἐκείνων»). Ἡ ἀποψη αὐτὴ φαίνεται να εἶναι ἰσχυρότερη, καθώς τεκμηριώνεται με το παράδειγμα των συμφορητῶν δειπνῶν, τα οἱοὶα εἶναι

προτιμότερα από τα δείπνα που γίνονται με συνεισφορά ενός («οἷον τὰ συμφορητά... χορηγηθέντων», με την αναλογία «ὥσπερ ἕνα... αἰσθήσεις», στην οποία παραλληλίζεται το σύνολο με έναν μυθολογικό άνθρωπο με πολλά χέρια και πόδια, και με το ιστορικό τεκμήριο των δραματικών αγώνων στους οποίους οι κριτές επιλέγονταν με κλήρωση και από κοινού έκριναν το έργο («Διὸ καὶ κρίνουσιν... πάντες»)).

